

Νέα γενιά Ολοκληρωμένων Συστημάτων Διαχείρισης Βιβλιοθηκών: ανανέωση προτύπων, ανάπτυξη νέων μοντέλων και η φιλοσοφική λίθος

Θάνος Γιαννακόπουλος

Ειδικός επικοινωνίας / Ερευνητής βιβλιοθηκονόμος

thanyan@gmail.com

Οι ερευνητικές και ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες συνδέονται παραδοσιακά με την επιστημονική έρευνα. Οι εξελίξεις που αφορούν τόσο τη μεθοδολογία όσο και τα εργαλεία τα οποία υιοθετούν οι επιστήμονες επιδρούν άμεσα στη ροή των εργασιών και τις υπηρεσίες πληροφόρησης που προσφέρουν οι ερευνητικές/ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Καθώς η επιστημονική έρευνα επικεντρώνεται πλέον στη διαχείριση του μεγαλύτερου δυνατού όγκου δεδομένων, η διασύνδεση, ανάκτηση, και ανάλυση συνόλων δεδομένων αποτελεί τον πυρήνα της σύγχρονης επιστήμης. Επιπλέον, η συνεχώς αυξανόμενη ανάγκη για ψηφιακό περιεχόμενο έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τον προϋπολογισμό, το σχεδιασμό και τη διοίκηση της βιβλιοθήκης και των πηγών της. Για παράδειγμα, τα κονδύλια του προϋπολογισμού των βιβλιοθηκών που δαπανώνται για κάλυψη συνδρομών σε ψηφιακές πηγές έχει σχεδόν τριπλασιαστεί στην τελευταία δεκαετία. Το Ολοκληρωμένο Σύστημα Διαχείρισης Βιβλιοθήκης (ΟΣΔΒ), το εργαλείο που συνδέει τον χρήστη της βιβλιοθήκης και τον βιβλιοθηκονόμο με τις πηγές της βιβλιοθήκης – το οποίο είχε αρχικά σχεδιαστεί για τη διαχείριση έντυπων συλλογών, αποτυγχάνει σταδιακά στην αποτελεσματική διαχείριση του ποικίλου υλικού που συλλέγουν πλέον οι βιβλιοθήκες (ή Κέντρα Πληροφόρησης ή Κέντρα Διαχείρισης Εταιρικής Γνώσης κ.λπ.).

Τρέχουσα κατάσταση των ΟΣΔΒ

Στη δεκαετία του 1990 ξεκίνησε ένας κύκλος μετάβασης που αφορούσε την ανάπτυξη της αυτοματοποίησης και της εφαρμογής της στις βιβλιοθήκες, ως αποτέλεσμα της αλματώδους εξέλιξης της βιομηχανίας της πληροφόρησης. Η πλειοψηφία των ερευνητικών/ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών εισήγαγε την αυτοματοποίηση της πρόσβασης στις συλλογές των Βιβλιοθηκών, δυστυχώς όχι με τρόπο ομοιογενή. Η έλευση του Web 2.0, η χρησιμότητα της κατάταξης των αποτελεσμάτων της online έρευνας με βάση τη σχετικότητά τους με τα κριτήρια αναζήτησης που εισήγαγε η Google, καθώς και η σύγκλιση

των βιομηχανιών (πολυ)μέσων ωθεί τις βιβλιοθήκες και τους προμηθευτές/δημιουργούς ΟΣΔΒ να τα επανασχεδιάσουν. Οι ιστότοποι των βιβλιοθηκών προσφέρουν σήμερα πρόσβαση σε μη συνδεδεμένα αποθετήρια πληροφοριών: ηλεκτρονικά περιοδικά, online κατάλογοι, βάσεις δεδομένων (ανοιχτής ή κλειστής πρόσβασης), θεματικοί οδηγοί, αμφίβολες υπηρεσίες ανάκτησης πληροφοριών κ.λπ., όλα αυτά προσβάσιμα με το δικό τους χωριστό τρόπο. Επιπλέον, τα ηλεκτρονικά βιβλία (ebooks) έχουν εισέλθει στην καθημερινή ροή εργασιών της βιβλιοθήκης, ενώ η κυριαρχία των έντυπων συλλογών σταδιακά αποδυναμώνεται – χωρίς να μειώνεται η σπουδαιότητά τους, ιδιαίτερα στις ερευνητικές/ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες. Η ίδια η ροή εργασιών στη βιβλιοθήκη έχει επίσης αλλάξει για να προσαρμοστεί στις παραπάνω καινοτομίες. Οι υπηρεσίες πληροφόρησης συνεχώς εμπλουτίζονται, ώστε να ενσωματώσουν ψηφιακές πηγές κλειστής και ανοικτής πρόσβασης. Ταυτόχρονα, ο αριθμός των βιβλιοθηκονόμων που εργάζονται σε μια βιβλιοθήκη βαίνει σταδιακά μειούμενος. Οι προδιαγραφές που θέτουν οι ίδιες οι βιβλιοθήκες στους δημιουργούς των νέων ΟΣΔΒ είναι μακροσκελή, λεπτομερή κείμενα με σειρές από απαραίτητα ή επιθυμητά χαρακτηριστικά. Αυτό όμως που πραγματικά αναζητούν, και το οποίο κανένα νέο ΟΣΔΒ δεν έχει μέχρι στιγμής να προσφέρει, είναι ένα νέο μοντέλο διοίκησης της βιβλιοθήκης και ένα αποτελεσματικό μέσο διαχείρισης των πολυποίκιλων πηγών και υπηρεσιών που διαθέτει/προσφέρει.

Η νέα γενιά ΟΣΔΒ

Το ραγδαία εξελισσόμενο τεχνολογικό τοπίο, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των χρηστών κατά τη διάρκεια αναζήτησης πληροφοριών online, οι «μεγάλες» προσδοκίες οι οποίες έχουν δημιουργηθεί στους χρήστες από πολυεθνικές εταιρείες όπως η Google (όσον αφορά τα αποτελέσματα της εκάστοτε αναζήτησης), καθώς και οι αναδυόμενες τάσεις διασύνδεσης συνόλων δεδομένων και πηγών ανοικτής πρόσβασης, αποτελούν μερικούς από τους κύριους παράγοντες πίσω από τον σχεδιασμό των νέων ΟΣΔΒ. Ο σχεδιασμός αυτός επικεντρώνεται στη λογική της διαδικτυακής πλατφόρμας. Τέτοια συστήματα είτε είναι ήδη διαθέσιμα, είτε θα διατεθούν στην αγορά σύντομα. Οι πολύτιμες εμπειρίες που συλλέγονται κατά τη περίοδο εισαγωγής ή/και των πρώτων μηνών χρήσης των νέων ΟΣΔΒ δεν είναι ακόμα αρκετές ώστε να αποτελέσουν κορμό πηγών αναφοράς στον οποίο θα μπορεί να ανατρέξει ο κάθε ενδιαφερόμενος. Κάποια όμως χαρακτηριστικά και τάσεις αυτών των νέων συστημάτων είναι ήδη διακριτά.

Όλα τα νέα συστήματα υπόσχονται συνολική και αποτελεσματική διαχείριση των ηλεκτρονικών πηγών. Οι λεγόμενες «αποθήκες» πληροφοριών που απαιτούν ειδική πρόσβαση δεν θα είναι πλέον παρούσες. Πράγματι, δεν υπάρχει λόγος μια βιβλιοθήκη να έχει πολλαπλές πλατφόρμες και διαφορετικά μορφότυπα μεταδεδομένων για να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τους διαφορετικούς τύπους υλικού. Το νέο ΟΣΔΒ είναι πλατφόρμα υπηρεσιών, δηλαδή λογισμικό ειδικά σχεδιασμένο για την αυτοματοποίηση της διαχείρισης διαφορετικών συλλογών, ποικίλων εσωτερικών εργασιών μιας βιβλιοθήκης, εισερχόμενων αιτημάτων και «εξερχόμενων» υπηρεσιών. Συνδυάζει επίσης τη χρήση ανοικτών API (Application Programming Interface) ώστε να εξυπηρετεί την περαιτέρω χρήση των υπηρεσιών της πλατφόρμας, και ενισχύει την επεκτασιμότητα και διαλειτουργικότητα του συστήματος. Αυτό που παραδοσιακά κάνουν οι δημιουργοί των ΟΣΔΒ είναι να πωλούν το ΟΣΔΒ – πλέον την πλατφόρμα υπηρεσιών – ως σειρά υποσυστημάτων, τα οποία οι βιβλιοθήκες μπορούν να αγοράζουν χωριστά. Είναι σαφές ότι όσο πιο πολλά υποσυστήματα αγοράσει μια βιβλιοθήκη τόσο αποτελεσματικότερο θα είναι το ΟΣΔΒ. Και αυτό βεβαίως έχει οικονομικές επιπτώσεις. Επιπλέον, η διαχείριση των ηλεκτρονικών βιβλίων (eBook), προς το παρόν, δεν αποτελεί υποσύστημα κάποιας από τις διαθέσιμες πλατφόρμες υπηρεσιών βιβλιοθήκης. Υπάρχουν φυσικά πλατφόρμες διαχείρισης ηλεκτρονικών βιβλίων, και δεν είναι παρά άλλο ένα υποσύστημα που συνδέεται με το ΟΣΔΒ και πρέπει η Βιβλιοθήκη να αποκτήσει χωριστά.

Το νέο ΟΣΔΒ επιτρέπει πράγματι την ευέλικτη διαχείριση μεταδεδομένων (MARC, Dublin Core, VRA, ONIX, Bibframe, SUSHI κτλ.), και δεν επικεντρώνεται στη διαχείριση μεταδεδομένων και προτύπων σε τοπικό επίπεδο αλλά στη διαχείρισή τους σε παγκόσμιο επίπεδο, επιτρέποντας το μοίρασμα μερικών εργασιών (καταλογογράφηση, ευρετηρίαση κ.λπ.) ανάμεσα σε όσες βιβλιοθήκες διαθέτουν το ίδιο σύστημα. Όμως αυτή τη στιγμή τα διεθνή πρότυπα βρίσκονται σε καθεστώς ρευστότητας. Νέα πρότυπα προτείνονται που θα αντικαταστήσουν τα υπάρχοντα – το MARC με το Bibframe, το AACR2 με το RDA, ONIX, ODI, FRBR και OAI. Επιπλέον, τα αιτήματα για όλο και περισσότερο ψηφιακό περιεχόμενο – καθώς και νέες χρήσεις του υπάρχοντος – ίσως φέρουν στην επιφάνεια νέες, μη προβλεπόμενες δομές μεταδεδομένων, για τις οποίες θα πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη στο νέο ΟΣΔΒ.

Τα νέα συστήματα θα επιφέρουν αλλαγές στη ροή εργασιών της βιβλιοθήκης. Από τις διαθέσιμες πληροφορίες τεκμαίρεται ότι το νέο ΟΣΔΒ θα προωθήσει την αρμονική

συνένωση της έντυπης, ψηφιακής και υβριδικής ροής εργασιών στη σύγχρονη βιβλιοθήκη, ενώ θα ενοποιήσει και τις μεθόδους διοίκησης. Απομένει να δούμε αν το νέο σχέδιο των ΟΣΔΒ ενσωματώσει τη βασική αρχή πίσω από την ροή εργασιών μιας βιβλιοθήκης: η ροή αυτή δεν είναι πάντοτε γραμμική όπως σε άλλους τομείς – είναι ακριβώς το αντίθετο από ότι πιστεύουν οι προγραμματιστές, οι δημιουργοί των συστημάτων. Για παράδειγμα, η λειτουργία της αγοράς (ή/και συνδρομής) νέου υλικού εμπλέκει από 5 έως 8 άτομα ανά συναλλαγή, με κάποια από αυτά να έχουν οργανική θέση εκτός βιβλιοθήκης (προμηθευτής, νομικό, οικονομικό τμήμα, τμήμα ευρετηρίασης κ.λπ.).

Ακολουθώντας την τάση του «λογισμικού ως υπηρεσία», σχεδόν όλοι οι δημιουργοί ΟΣΔΒ προσφέρουν υπηρεσίες που βασίζονται στη νεφοϋπολογιστική (cloud computing). Αυτή είναι ριζική αλλαγή. Για πρώτη φορά η διαχείριση του διακομιστή (server) μετατίθεται από τη βιβλιοθήκη στον δημιουργό/προμηθευτή του ΟΣΔΒ – παρόμοια με εκείνη τη μνημειώδη αλλαγή κατά την περίοδο της άφιξης των συνδρομών σε ψηφιακή μορφή που οι βιβλιοθήκες άρχισαν να διαπραγματεύονται όχι την κτήση του υλικού αλλά την πρόσβαση σε αυτό. Τα παγκοσμίως διαμοιραζόμενα δεδομένα και μεταδεδομένα θα επιτρέψουν στις βιβλιοθήκες να δημιουργήσουν νέα επίπεδα συνεργασίας, να επεκτείνουν τις προσφερόμενες υπηρεσίες και να αυξήσουν τη λειτουργικότητα και την αποτελεσματικότητά τους. Από την άλλη, η φιλοξενία υπολογιστικών υπηρεσιών εκτός βιβλιοθήκης (αποθήκευση, συντήρηση ΟΣΔΒ κ.λπ.) δεν αποδίδει την προσδοκώμενη εξοικονόμηση που υπόσχεται, ενώ σε ορισμένες βιβλιοθήκες έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με τις πολιτικές ασφάλειας πληροφοριών/δεδομένων που θέτουν οι οργανισμοί.

Όλα τα νέα συστήματα απαιτούν την χρήση ενός υποσυστήματος «ολιστικής αναζήτησης» (discovery system ή vertical search ή unified search ή federated search κ.λπ.), ένα επίστρωμα αναζήτησης που ανακτά αποτελέσματα από όλες τις διαθέσιμες συλλογές, εντός και εκτός βιβλιοθήκης, το οποίο φυσικά αγοράζεται επιπλέον. Βασίζεται στην ευρετηριακή αναζήτηση, διαθέτει διεπαφή παρόμοια με την αρχική σελίδα του Google και μπορεί να καταστήσει ‘ανακαλύψιμες’ όσο το δυνατόν περισσότερες από τις πηγές που προσφέρει η βιβλιοθήκη καθώς και άλλες, προεπιλεγμένες, ανοιχτής και κλειστής πρόσβασης. Περιλαμβάνει την κατάταξη αποτελεσμάτων με βάση τη σχετικότητα, ετικέτες κοινωνικής δικτύωσης, RSS feeds, σύνδεση με κοινωνικά δίκτυα, σύνδεση με περιεχόμενο ανοικτής πρόσβασης, καθώς και όλα τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά του κλασικού online καταλόγου μιας βιβλιοθήκης. Καθώς οι δυνατότητες βαθιάς ευρετηρίασης των

προμηθευτών/δημιουργών αυξάνονται, το υποσύστημα «ολιστικής αναζήτησης» υπόσχεται στους χρήστες της βιβλιοθήκης ότι μπορούν να διενεργούν μία αναζήτηση, ταυτόχρονα, στον online κατάλογο, σε ψηφιακό περιεχόμενο (ηλεκτρονικά βιβλία και περιοδικά), σε προεπιλεγμένες βάσεις δεδομένων στις οποίες η βιβλιοθήκη έχει αγοράσει πρόσβαση, σε online μηχανές αναζήτησης ή μετα-αναζήτησης, σε πηγές ανοικτής πρόσβασης, ενώ προσφέρει και πολλαπλούς τρόπους εκμετάλλευσης των αποτελεσμάτων. Το πρότυπο ODI (Open Discovery Initiative) που θα ορίζει τις προδιαγραφές των υποσυστημάτων «ολιστικής αναζήτησης» δημιουργήθηκε για να καταγράψει πρότυπα και καλές πρακτικές για τέτοια υποσυστήματα. Το υποσύστημα αυτό, σημαντικό τμήμα του νέου ΟΣΔΒ, θα ανανεώσει αισθητά τη θέση της βιβλιοθήκης στο τοπίο της ψηφιακής πληροφόρησης, αλλά οι βιβλιοθηκονόμοι χρειάζεται να εξετάσουν διεξοδικά αν όντως μπορεί να προσφέρει όσα υπόσχεται.

Όπως έχει ήδη σημειωθεί το μεγάλο κόστος για την αγορά και την εισαγωγή ενός νέου ΟΣΔΒ είναι ένας από τους παράγοντες που συντελούν ώστε μια τέτοια απόφαση δεν λαμβάνεται «ελαφρά τη καρδία» από τις βιβλιοθήκες. Τα νέα ΟΣΔΒ βασίζονται στο επιχειρησιακό μοντέλο «ΟΣΔΒ ως υπηρεσία» – όπως ειπώθηκε – όπου οι βιβλιοθήκες αγοράζουν συνδρομή στο ΟΣΔΒ από τον προμηθευτή/δημιουργό, η οποία θα τρέχει επ’ άπειρον – δεν γνωρίζω βιβλιοθήκη που θα αποφασίσει ποτέ να εγκαταλείψει το βασικό της έργο. Η συνεχής εξάρτηση μιας βιβλιοθήκης σε υπηρεσίες που βρίσκονται εξωτερικά του οργανισμού προκαλεί αμηχανία. Λύση στα παραπάνω προτίθενται να δώσουν τα ταχέως αναπτυσσόμενα ΟΣΔΒ ανοιχτού κώδικα. Ακολουθώντας την τάση του κινήματος της ανοικτής πρόσβασης στην πληροφόρηση, κοινοπραξίες ακαδημαϊκών ή/και ερευνητικών βιβλιοθηκών έρχονται να προτείνουν ΟΣΔΒ ανοιχτού κώδικα τα οποία διατίθενται δωρεάν μέσω διαδικτύου. Αν και αρκετά από αυτά τα συστήματα βρίσκονται ακόμα στα πρώτα στάδια, υπόσχονται να προσφέρουν υπηρεσίες σχεδόν παραπλήσιες με εκείνες που προσφέρουν τα εμπορικά ΟΣΔΒ – άλλα σε μεγαλύτερο και άλλα σε μικρότερο βαθμό, με μοναδική εξαίρεση την προσφορά ενός υποσυστήματος «ολικής αναζήτησης» –, ενώ η συντήρηση ενός τέτοιου συστήματος μπορεί να γίνει ακόμα και από έναν προγραμματιστή. Αρκετοί οργανισμοί βέβαιοι που σκέφτονται να χρησιμοποιήσουν ΟΣΔΒ ανοιχτού κώδικα φοβούμενοι τις ιδιαιτερότητες αυτού του συστήματος αναθέτουν την εγκατάσταση και συντήρηση ακόμα και τέτοιων συστημάτων σε εταιρείες, ενώ μερικά από αυτά τα ΟΣΔΒ έχουν «κρυφές» χρεώσεις (π.χ. συμμετοχή στην κοινοπραξία που αναπτύσσει το ΟΣΔΒ ώστε να εγγυηθεί η κάθε βιβλιοθήκη τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος). Σε κάθε περίπτωση το

κόστος δεν συγκρίνεται με εκείνο των εμπορικών ΟΣΔΒ. Αυτό που μένει στους βιβλιοθηκονόμους να εξετάσουν είναι αν όντως τα ΟΣΔΒ ανοιχτού κώδικα μπορούν να υποστηρίξουν την πολύπλοκη ροή εργασιών μιας μοντέρνας, υβριδικής βιβλιοθήκης (έντυπο και ψηφιακό υλικό).

Νέος κύκλος μετάβασης

Τα νέα ΟΣΔΒ θα αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο οι βιβλιοθήκες διαχειρίζονται τις πηγές τους και διανέμουν τις υπηρεσίες τους. Εισερχόμενοι στην εποχή των διασυνδεδεμένων συνόλων δεδομένων, τα ΟΣΔΒ σίγουρα θα επανατοποθετήσουν τη βιβλιοθήκη στη βιομηχανία της πληροφορίας. Όμως τα διαθέσιμα συστήματα δεν έχουν ακόμα ευρέως αξιολογηθεί και η γνώση για την εφαρμογή και την απόδοσή τους δημιουργείται αυτή τη στιγμή. Τα σχετικά πρότυπα αναδιαμορφώνονται ή γράφονται εκ νέου, ενώ οι τεχνολογικές εξελίξεις επαναπροσδιορίζουν το μοντέλο διοίκησης της βιβλιοθήκης. Διαφαίνεται ότι, όπως και με την έρευνα για τη φιλοσοφική λίθο, τα νέα ΟΣΔΒ δεν πρόκειται να λειτουργήσουν ως πανάκεια στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι βιβλιοθήκες. Η ευελιξία και η ευρηματικότητα από πλευράς βιβλιοθηκονόμων, καθώς και η ανάγκη προσαρμογής του όποιου ΟΣΔΒ στις ανάγκες του χρήστη – του τελικού αποδέκτη των υπηρεσιών μας και του λόγου ύπαρξής μας – παραμένουν οι βασικές παράμετροι της οποιας απόφασης προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Για τις βιβλιοθήκες που αποφασίζουν να προχωρήσουν στην εισαγωγή ενός νέου ΟΣΔΒ στην παρούσα περίοδο μετάβασης, ο χρυσός κανόνας που όρισε το 1931 ο S. S. Raganathan, ο πατέρας της επιστήμης της πληροφόρησης, ισχύει ακόμα: «μη σπαταλάτε τον χρόνο του χρήστη».